

Türkiye'de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü?

Aslı ŞAHANKAYA ADAR¹

Öz: Türkiye işgücü piyasasının yeni dinamikleri esnekleşme üzerinden tanımlanmaktadır. Esnekleşme ile birlikte eğreti çalışma işgücünün büyük bir bölümü için norm haline gelmekte ve böylece emek her türlü güvenceden yoksun bırakılarak prekaryalaşmaktadır. Kapitalizmin hep daha fazlasını arzulayan yoğun sömürü anlayışı çalışmanın bu yeni biçimiyle uyuşmaktadır. Ancak emek sömürüsünün devamlılığını sağlayabilmek için işgücünü baskı altında tutacak bir yedek işgücü ordusuna ihtiyaç vardır. Kapitalizm ve göçmen emeği arasındaki ilişki, emeğin sömürünün derinleşmesi ve yedek işgücü tanımlamasıyla yakından ilişkilidir. Bu çalışma Türkiye'deki nüfusları 3 milyonu aşan Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasındaki konumlarını kapitalizm ve göçmen emeği üzerinden tasvir etmeyi ve Suriyeli göçmenlerin neden Türkiye'nin yeni prekaryasını oluşturduğunu tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen Emeği, Prekarya

Are Syrians the New Precariat in Turkey?

Abstract: The flexibility is described as the new dynamic of Turkish labour market which also means to generate precarious work for the most in the labour market. Thereby the most face to work in precarious, informal and unsecure working conditions. Neoliberal capitalisms marches to integrate more vulnerable forms of labour into production processes and expands the application of flexible working conditions. In addition to this capitalism need to reserve army of labour for keeping pressure on wage levels and working conditions. In this regard, migrant labour comes into the scene as a further vulnerable form of labour and as reserve labour. This study aims to examine the current situation of Syrian immigrants in the Turkish labour market where the number of Syrians reached to 3 million. The article will also show why Syrian immigrants is the new precariat in Turkey.

Keywords: Migration, Immigrant labour, Precariat

¹ Öğr. Gör., Beykent Üniversitesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü- Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Politika Programı, Doktora öğrencisi

Giriş

2011'den bu yana devam eden Suriye iç savaşı, durumu artık bir iç savaş olmaktan çıkarıp tüm dünyanın farklı düzeyde de olsa etkilendiği bir oluşuma dönüştürmüştür. Bu bölgesel hatta küresel savaş Suriye ile sınırı olan Türkiye'yi hem sosyal hem de ekonomik açıdan etkilemiştir. Sosyal açıdan çok sayıda Suriyelinin Türkiye'ye kabulü birçok yeni gelişmenin başlangıcı olarak görülebilir. Ekonomik açıdan Suriyeli göçmenler Türkiye işgücü piyasasının dinamiklerinden biri haline gelmiş ve işgücü piyasasında çalışma koşullarını etkilemeye başlamıştır.

Göçmenlerin işgücü piyasasındaki varlıkları ve göçmen emeğinin kapitalizmle olan ilişkisi geçmişe dayanmaktadır. Öyle ki yeni endüstrileşmekte olan ülkelerde göçmen emeği küresel kapitalizmin tetikleyicisi olmuştur. Dünyanın pek çok yerinde çok sayıda göçmenin işgücü piyasasıyla ilişkisi, iş bulabilmek için yaşadıkları yoğun rekabet ile başlamıştır. İş bulabilenler geçici, düşük ücretli ve kayıtdışı çalışmaktadır. Küresel esnek kapitalizm bu koşullar ve bu koşullarda çalışan göçmen emeği üzerinde yükselmektedir (Standing, 2014; Akpınar, 2009; Akkuzu, 2015). Küreselleşmeyle birlikte sermayenin uluslararası akışkanlığı, işgücünün rekabetini artıran bir uluslararası işgücü piyasası oluşturmaktadır (Koray, 2011). Göçmen emeğinin kapitalizme eklenmesi ise yedek işgücü ordusunu genişletmek şeklinde gerçekleşmektedir. Marx'a göre ücretli emeğin yeniden üretimi kapitalist birikimin işleyişi için yeterli değildir, bu işleyişin sorunsuz bir şekilde devam etmesi aynı zamanda bir ücretli işçi nüfusu fazlasıyla mümkün olacaktır (Kutlu, 2015: 55). Çünkü yedek işgücü ordusu ne kadar büyük olursa ücretliler arasındaki rekabet o kadar artacak, ücretler düşecek, kayıtdışı ve güvencesiz çalışma yaygınlaşacaktır. Böylelikle kapitalist birikim artışı güvence altına alınmış olacaktır. Bunun yolu kapitalizmin emeğin maddi ve maddi olmayan kazançlarını güvencesizleştirmesinden geçmektedir.

Kapitalizm ile güvencesizlik arasındaki bağ Standing'in prekarya tanımı ile de açıklanabilir. Prekarya işgücü piyasasında çeşitli güvencelerden yoksun olmak olarak tanımlanmıştır. Bu güvenceler iş piyasası güvencesi, istihdam güvencesi, iş güvencesi, çalışma güvenliği, vasıfların yeniden üretiminin güvencesi, gelir güvencesi ve temsil güvencesidir (Standing, 2014). İşgücü piyasasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan bu güvencesizlik türleri Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasındaki varoluşlarını da betimlemektedir. Suriyeli göçmenler "...maaşın ne kadar olduğunun önemi yok yeter ki işimiz olsun" (Gorz, 2014) korkusu ile en kötü koşullarda çalışmayı kabul ederken, sermayenin doyumsum sömürüsü de olabildiğince haşmetiyle var olmaya devam etmektedir.

Bu çalışma Türkiye'deki Suriyelilerin işgücü piyasasındaki konumlarını ve farklı işgücü biçimlerinin (erkek, kadın ve çocuk) işgücü piyasasına eklenme yollarını varolan çalışmalar üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'de Suriyeli göçmen emeğinin durumunun analiz edilmesi ile Suriyeli göçmenlerin nasıl Türkiye'nin yeni prekaryasını oluşturduğu açıklanmaya

çalışılacaktır. Bu tartışma işgücü piyasasında görece güvensiz ve düşük ücretli eğreti işlerde çalışan kadınlar ile çocuklar özelinde yürütülmeye çalışılacaktır.

Türkiye'de Suriyeli Göçmenler

Türkiye'ye Suriyeli göçü Türkiye tarihinin en büyük göç dalgalarından biri olarak görülebilir. Bu göç Türkiye'yi dünya üzerinde en fazla sığınmacı barındıran ülke konumuna getirmiştir. 2017 Temmuz ayı itibariyle Türkiye'deki Suriyeli sayısı 3,2 milyona ulaşmıştır. Hiç azımsanmayacak büyüklükte olan bu kitlenin demografik özellikleri göçmenlerin hem Türkiye toplumuna entegre olmaları hem de temel ihtiyaçlarının anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir. Suriyelilerin işgücü piyasasındaki konumları da bu demografik özellikler ekseninde okunabilir. Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenlerin yaş ve cinsiyet açısından istatistiksel dağılımına baktığımızda önemli bir kısmının genç olduğunu görüyoruz. Nitekim 18 yaş ve altı Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de yaşayan Suriyeli nüfusa oranı yüzde 45,8'dir. Cinsiyet açısından incelendiğinde ise Türkiye'deki Suriyeli nüfusunun yaklaşık yarısının (yüzde 46,5) kadınlardan oluştuğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Kayıt Altına Alınan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (03.08.2017)

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	200.807	186.381	387.188
5-9	227.592	214.469	442.061
10-14	173.016	159.353	332.369
15-18	144.668	121.681	266.349
19-24	261.902	199.692	461.594
25-34	312.271	244.133	556.404
35-54	268.258	240.300	508.558
55-64	49.949	50.322	100.271
65+	29.585	32.690	62.275
Toplam	1.668.048 (%53,5)	1.449.021 (%46,5)	3.117.069

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Türkiye'deki Suriyeli göçmenler yaşadıkları yerler itibariyle temelde ikiye ayrılmaktadır. Göçmenlerin bir kısmı geçici barınma merkezlerinde kalırken bir kısmı da bu merkezler dışında kendi çabalarıyla yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadır. Göç İdaresinin 2017 yılı istatistiklerine göre geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısı 233.146 (yüzde 8) iken 2.908.234 Suriyeli göçmen ise bu merkezlerin dışında hayat kurma çabasıdadır. Geçici koruma merkezleri en temel ihtiyaçlar olan beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılaması bakımından önemlidir. Hatta bu merkezlerin bazılarında ilköğretim ve lise düzeyinde eğitim olanaklarına bile ulaşmak mümkündür. Fakat görülmektedir ki, Suriyeli nüfusun yüzde 90'ından fazlası kendi imkanları ile farklı illerde

yaşamaktadır. Barınma merkezleri dışında yaşayan nüfusun büyüklüğü ve temel ihtiyaçlarını daha çok kendi imkanları ile karşılıyor olmaları, Suriyelilerin işgücü piyasasına katılmalarını zorunlu hale getirmektedir.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki coğrafi dağılımının hem sayı bakımından hem de buldukları ilin nüfusu içindeki payları bakımından, İstanbul hariç Suriye’ye komşu illerde yoğunlaştığı görülmektedir. Nüfusun bu şehirlerde yoğunlaşmasında buralardaki geçici koruma merkezlerinin etkili olduğu söylenebilir. Türkiye’de en yüksek Suriyeli nüfus İstanbul’da (498.438 kişi) bulunmaktadır. İstanbul’u 436.680 kişi ile Şanlıurfa, 399.769 kişi ile Hatay, 338.260 kişi ile Gaziantep ve 166.118 kişi ile Adana takip etmektedir. Suriyelilerin nüfus içindeki oranı bazı illerde oldukça yüksektir. Örneğin nüfusunun neredeyse tamamının (yüzde 97,35) Suriyelilerden oluşan Kilis, bu haliyle artık nüfus bakımından bir Suriyeli şehrine dönüşmüş durumdadır. Suriyeli nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu diğer iller ise sırayla yüzde 25,71 ile Hatay, yüzde 22,50 ile Şanlıurfa ve yüzde 17,13 ile Gaziantep’tir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü).

Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasındaki konumlarını yorumlarken yaş, cinsiyet ve coğrafi dağılım gibi salt demografik faktörleri dikkate almak eksik olacaktır. Eğitimin işgücü piyasasında emek ile sermaye ilişkisinde ayırt edici bir faktör olduğu bilinmektedir (Brunello, 2001; Bedir, 2002). Türkiye’deki Suriyeli nüfusunun önemli bir kısmının çocuk ve gençlerden oluştuğu düşünüldüğünde şimdi ve ilerleyen yıllarda Suriyelilerin işgücü piyasasındaki konumlarında eğitim belirleyici olacaktır. Bu sebeple Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin eğitim olanaklarının değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Suriyeli göçmenlerin eğitim olanaklarına ilişkin yaklaşım Suriyelilerin Türkiye’deki statüleriyle paralel gelişmiştir. Önceleri Türkiye’deki statüleri “geçici” olarak tanımlanan Suriyeli göçmenler için eğitime ulaşım olanakları kamplarda geçici eğitim merkezleri aracılığıyla sınırlı bir düzeyde sağlanmaktaydı. Ancak Suriyelilerin Türkiye’deki varlıklarının giderek kalıcı bir hale gelmesi, eğitime ulaşım imkanlarına ilişkin politikaların da kalıcılaştırılması ihtiyacını doğurmuştur. Nitekim MEB’in okullara gönderdiği yazı ile 2016-2017 eğitim-öğretim yılının sonuna kadar geçici eğitim merkezlerinin kapatılacağını bildirmesiyle (Cumhuriyet Gazetesi, 2017) Suriyeliler MEB sistemine dahil edilmiştir. Eğitim-öğretim alanında kendisini tek yetkili olarak gören MEB’in bu açıklaması geçici eğitim merkezlerinde verilen geçici eğitimin kalıcılaştırılması için atılmış olduğu bir adım olarak kabul edilebilir.

Türkiye’de en fazla geçici eğitim merkezinin bulunduğu il 120 ile Hatay’dır. Hatay’ı sırasıyla 66 geçici eğitim merkezi ile İstanbul, 52 geçici eğitim merkezi ile Gaziantep ve 43 geçici eğitim merkezi ile Şanlıurfa takip etmektedir (TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi, 2017). Türkiye’deki 5-65 yaş arası Suriyeli nüfusu 2.667.606’dır (Tablo 1). Bunlar arasında gerek devlet okullarında gerek geçici eğitim merkezlerinde eğitim olanaklarından yararlanabilenlerin sayısı ise 166.482’si devlet okullarında, 293.039’u geçici eğitim merkezlerinde olmak üzere toplamda 459.521 kişidir (MEB, 2017).

Sağlık Bakanlığı, AFAD ve WHO’nun araştırmasına göre (2016) Türkiye’deki 18-69 yaş arasındaki Suriyelilerin ortalama eğitim yılı 8,7’dir. Her ne kadar hepsini temsil etmediği bilinse de Türkiye’deki Suriyeli nüfusun genel olarak lise ve altı eğitime sahip olduğu söylenebilir. Türkiye’de yaşayan 5-18 yaş arası ilköğretim ve lise çağında olan Suriyeli çocuk ve genç sayısı 1.040.779’dur (Tablo 1). Geçici eğitim merkezi (330.981) ve devlet okullarında (165.672) eğitim faaliyetlerine katılan çocuk ve genç sayısı ise 496.653’tür (Eğitim Reformu Girişimi Raporu, 2016). Bu halde Türkiye’de eğitime entegre olabilen Suriyeli çocuklar, ilköğretim ve lise çağındaki Suriyeli çocuk nüfusunun yüzde 47’sini oluşturmaktadır. Yani Suriyeli çocuk ve gençlerin yarısından fazlası eğitim faaliyetlerinden mahrum kalmaktadır. Bunda en etkili faktörlerden biri Suriyeli çocuk ve gençlerin düşük ücretler karşılığında yevmiye usulü çalışmak zorunda kalmalarıdır (Emin, 2016).

Yukarıdaki istatistiksel bilgilere baktığımızda Türkiye’de yaşayan Suriyeli nüfusun önemli bir bölümünün kadın ve gençlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu bilgi hem işgücü potansiyeli hem de eğitim açısından oldukça önemlidir. Genç nüfusun yoğunlukta olması işgücü piyasası için yedek işgücünü arttırırken; bu genç kitlenin aynı zamanda eğitime devam etme ihtiyacı, Suriyeli çocuk ve gençler için eğitim ve istihdam arasındaki ilişkinin dikkate alınarak tekrardan gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Her ne kadar devlet okullarında ve geçici eğitim merkezlerinde eğitim olanakları sunulsa da bu imkanlardan yararlanabilenlerin sayısının çok az olduğu dikkate değerdir (UNICEF, 2017; Kaygısız, 2017; Kalkınma Atölyesi, 2016; Kaya ve Kıracı, 2016). UNICEF’in Ocak 2017 tarihli raporuna göre; okul çağındaki Suriyeli çocukların 490 bininin bir okulda kaydı var iken tahmini olarak 380 bin çocuk ise okula gidememektedir (2017).

Suriyelilerin Türkiye’deki Statüsünün Yasal Çerçevesi

Türkiye’de göçmenlere ilişkin ilk düzenleme 1934 tarihli İskân Kanunu ile yapılmıştır. Bu Kanun’da göçmen, Türk kültürüne ve diline yakın olup Türkiye’ye gelenler olarak tanımlanmış ve kimlerin göçmen statüsü için başvurup ülkeye girebileceği düzenlenmiştir (Kalkınma Atölyesi, 2016). Türkiye’ye Avrupa’dan gelenlerin yasal statüsü ise 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. 1967 tarihli Ek Protokole coğrafi sınırlama ile taraf olması Türkiye’ye sadece Avrupa ülkelerinden gelen ve ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle kovuşturma korkusu ile iltica isteğinde bulunanlara mülteci statüsü vermektedir (BMMYK, 2017)². Sözleşmeye göre, sadece Avrupa’dan gelenler mülteci statüsü

² BMMYK (2017), “Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler Hakkında Sık Sorulan Sorular”

kazanabilirken; Avrupa dışından gelmiş olanlar ise Türkiye’ye geçici olarak sığınabilmekte ve kendilerine şartlı mülteci³ statüsü verilmektedir.

AB uyum süreciyle paralel olarak göç ve uluslararası koruma konularını AB ile uyumlulaştırmak adına mevzuat geliştirme çalışmaları yoğunlaşmış ve bu çalışmaları yürütmek amacıyla 2008 yılında İçişleri Bakanlığına bağlı İltica ve Göç mevzuatı ve İdari Kapasitenin Geliştirilme ve Uygulama bürosu kurulmuştur. Bu büronun oluşturmuş olduğu çalışma grupları ile 2011 yılında bir kanun tasarısı hazırlanmış ve bu tasarı 2013 yılında meclisten geçerek aynı yıl Resmi Gazete’de 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) adıyla yürürlüğe girmiştir⁴.

Türkiye, bu çerçevede, Suriyelilere mülteci ya da göçmen statüsü vermemiştir. Ancak Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de uzun süreli kalışları bu statü belirsizliğini ortadan kaldırmayı gerektirmekteydi. Bu amaçla 2014 yılında YUKK’nun 91. maddesini dayanak alınarak Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) çıkarılmıştır. Bu yönetmelik ile Suriyelilerin Türkiye’deki yasal statüleri geçici korunan (md 3/g) olarak belirlenmiştir. Yönetmeliğe göre geçici korumadan yararlanabilecek olanlar “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılar...” (md 3/f) olarak sıralanmıştır. Bu durumda Türkiye topraklarındaki Suriyeliler uluslararası koruma başvurusu yapmadan geçici korunan statüsüne ulaşmıştır. Ancak geçici koruma altında olanların bireysel olarak uluslararası koruma talebinde bulunamayacakları belirtilmiştir (md 16). Bu düzenleme Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de sıkışıp kalmalarına neden olmaktadır.

YUKK kanununun düzenlemeleri arasında Türkiye’ye yasa dışı yollarla giren, sınır ihlali yapan, ikamet veya çalışma izni olmadan ya da geçerli ikamet izin sürelerini doldurmalarına rağmen sürede bir uzatma yapılmadığı durumlarda da Türkiye’de ikamet etmeye devam eden ve çalışan yabancılar düzensiz göçmen statüsünde kabul edilmektedir (YUKK, md. 3/1-ı). Bu durumda Türkiye’deki Suriyelilerin statüsü geçici koruma sağlananların yanında düzensiz göçmen tanımlamalarını da içermektedir. Nitekim Suriyelilerin önemli bir kısmının Türkiye’ye girişleri enformel yollarda yapılmıştır. AFAD (2013) Raporu’na göre Türkiye’deki Suriyelilerin yaklaşık yüzde 31’inin kaydı bulunmamaktadır. Rapor’a göre Türkiye’ye giriş yapan kamplarda yaşayan Suriyelilerin yaklaşık yüzde 5’i ve

³ Şartlı Mülteci (YUKK, md.62): Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu öncede yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü.

⁴ TC İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2016), “2015 Türkiye Göç Raporu”.

kamp dışında yaşayanların yaklaşık yüzde 27’si sınırı pasaportla geçmiştir. Kamplarda yaşayanların yaklaşık olarak yarısı ve kamp dışında yaşayanların yaklaşık olarak dörtte biri de pasaportsuz ancak resmi yollarla geçmiştir. Kamplarda yaşayanların yaklaşık yüzde 50’si kamp dışında yaşayanların da yaklaşık yüzde 43’ü enformel yollarla Türkiye’ye giriş yapmıştır. Kaya ve Kırac tarafından yapılan araştırma bulguları da İstanbul’daki Suriyelilerin yüzde 17’sinin kayıt yaptırmak için herhangi bir başvuruda bulunmadıklarını göstermektedir (2016). Bu çalışma kapsamında kavramsal kargaşayı önlemek adına Türkiye’ye gelen Suriyeliler için göç sürecini yaşamış kişiler olarak göçmen kavramı kullanılacaktır.

Çalışma İzni

Türkiye’de Suriyelilerin işgücü piyasasına katılmalarıyla ilgili koşullara 2014 tarihli 6883 sayılı “Geçici Koruma Yönetmeliği” nin 29. maddesinde yer verilmiştir. Ancak Suriyelilerin Türkiye’deki statülerinin sürekli hale gelmesi işgücü piyasasına katılma koşullarının da daha detaylı ele alınmasını gerektirmiştir. Bu amaçla 6883 sayılı Kanun’un 29. maddesi dayanak gösterilerek 2016 tarihli 8375 sayılı “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik” düzenlenmiştir. Yönetmelikte çalışma izninin alınması ve işgücüne dahil olma belirli şartlara bağlanmıştır. Buna göre, geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma izinleri olmaksızın herhangi bir işte çalıştırılmaları yasaktır (md. 4/1). Aksi halde 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun’un ilgili hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir (md. 4/2). 4817 sayılı kanunda; çalışma izni olmadan çalıştırdıkları her bir yabancı işçi için işveren veya işveren vekiline idari para cezası uygulanacağı belirtilmiştir (md. 21).

Türkiye’deki yabancıların çalışabilmesi için almaları gereken çalışma izni iki kategoriye ayrılmaktadır. İlk süresiz çalışma izni, ikincisi ise süreli çalışma iznidir. Suriyeli göçmenlere verilen çalışma izinlerinin hepsi sürelidir. Çalışma izni alabilenler sadece geçici koruma altında buldukları süre içerisinde bu çalışma izninden faydalanabilmektedirler (md. 13/3). Yani çalışma izinleri geçici süre ile verilmektedir. Süreli olarak verilen çalışma izni hem bağımlı hem de bağımsız çalışacak olanlar için uygulanmaktadır. Her iki çalışan grubunun da çalışma iznini alabilmesi için belirli bir prosedürü tamamlamaları gerekmektedir. Çalışma izni almak isteyen bağımlı çalışanların geçici koruma kayıt tarihinden itibaren 6 ay içerisinde ÇSGB’na başvuruda bulunmaları gerekmektedir (md. 5/1). Geçici koruma sağlanan yabancıları çalıştırmak isteyen işverenin ise e-devlet üzerinden başvuru yapması yeterli görülmüştür (md. 5/2). Bakanlığa başvuruların işveren tarafından e-Devlet yoluyla yapılacak olması, sığınmacıların dil problemi olması ve Türkiye’deki prosedürlere aşına olmamaları nedeniyle kolaylaştırıcı bir adım olarak kabul edilebilir.

Bağımsız olarak çalışmak isteyenlerin de yine kendi adlarına ÇSGB’na başvuruda bulunmaları gerekmektedir (md. 4/3). Çalışma izni olmadan

çalışabilecekler ise 8375 sayılı Kanun'da çalışma izninden muafiyet başlığı altında düzenlenmiştir. Buna göre mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak olanlar çalışma izninden muaf tutulmuşlardır. Özellikle kamplarda yaşayan, vasıfsız ya da çalışma deneyimi olmayanların en kolay iş bulabilecekleri alanlardan biri olan mevsimlik tarım işçiliği çalışma izninden muaf tutulduğundan Suriyeli mültecilerin önemli bir bölümü çalışma izni kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışma izninden muafiyet, bu kişileri çalıştıracak işveren tarafından geçici korumanın sağlandığı ilin valiliğine başvuruda bulunma koşuluna bağlanmıştır (md. 5/4). Ancak işverenler tarafından böyle bir başvuru yapılmadığından Suriyeli göçmenler tarım sektöründe zaten kayıtdışı olarak yer almaktadırlar. Ayrıca ülkeye enformel giriş yapanların geçici koruma kaydı olmadığı için çalışma izni için de başvuruları yapılamamaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2016a). Bu durum yönetmeliğin onuncu maddesi ile güvence altına alınan çalışma izni olanlara verilecek asgari ücret uygulamasının ihlalinin kolaylaştırmaktadır. Türkiye'de 2016 yılı itibariyle çalışma izni olan Suriyelilerin sayısı sadece 14.745'tir (Tablo 5). Dolayısıyla çoğu Suriyelinin çalışma koşulları yasal düzenlemelerin dışında kalmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin çalışma izni almış olmaları istedikleri illerde ve istedikleri işler ile işyerlerinde çalışmalarını anlamına gelmemektedir. Mevzuat geçici koruma sağlanan yabancıların çalışma izni alabilmesi konusunda istihdam kotası ve çalışma izni alınabilecek iller gibi çeşitli sınırlamalar getirmektedir. 8375 sayılı yönetmeliğe göre; çalışma izni alan yabancıların hangi illerde ve hangi sektörlerde çalışacakları açık iş ve işe yerleştirmeler dikkate alınarak belirlenecektir (md. 8/1). Buna göre geçici koruma sağlananlara yönelik çalışma izni düzenlemesinin, Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasıyla olan ilişkilerini düzenlemenin yanında Türkiye işgücü piyasasının ihtiyaç ve taleplerini de karşılamaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye İşgücü Piyasasının Yeni Prekaryası: Suriyeli Göçmenler

Emeğin prekaryalaşması ile sermayenin emek üzerindeki sömürüsünün giderek derinleşmesi doğru orantılıdır. Emek üzerindeki sömürü arttıkça çalışmanın koşulları başta ücret ve iş güvencesini yok ederek en derin görünümüne kavuşur ve güvenceli istihdam biçimlerini yok ederek bütün işgücünü eğreti ve güvencesiz hale getirerek emeği prekaryalaştırır. Türkiye işgücü piyasasında Suriyeli göçmenlerin koşulları düşünüldüğünde Türkiye'nin yeni prekaryasının Suriyeli göçmen emeğinden oluştuğu söylenebilir. Suriyeli göçmenlerin neden prekarya olarak nitelendiğini tartışmadan önce Türkiye işgücü piyasasındaki konumlarına bakmak ve potansiyel işgücüne ilişkin genel bir tablo oluşturmak anlamlı olacaktır.

Türkiye'de çalışabilir yaştaki (15-64) Suriyelilerin sayısı 1.893.176 (yüzde 60,7)'dir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017). Ancak 15 yaş altı çocukların da bir şekilde işgücü piyasasına dahil oldukları çeşitli araştırma ve

gazete haberlerinde gösterilmektedir. Metehan Ud’un Evrensel’deki haberine göre İstanbul Işıkkent’teki ayakkabıcılar sitesinde her atölyede en az 1 veya 2 Suriyeli çocuk çalışmaktadır (Ud, 2016). Burak Çoşan’ın Hürriyet’teki haberine göre ise İstanbul Fatih’teki tekstil atölyelerinde Suriyeli çocuk işçiler çalıştırılmaktadır. İstanbul’da yapılan bir araştırma Suriyeli çocukların çoğunun okula gitmek yerine aile gelirine katkı sağlamak amacıyla özellikle tekstil ve ayakkabı sektöründe çalıştıklarını göstermektedir (Kaya ve Kıraç, 2016). Adana’da tarım sektöründe yapılan bir araştırma da benzer şekilde, çocukların yaklaşık yarısının hem aile gelirine katkı sağlamak hem de tarım işinin gençler tarafından yapılması gerektiği algısı nedeniyle tarım işçisi olarak çalıştıklarını belirtmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2016). Yapılan araştırmalar dikkate alınarak 10-14 yaş grubu çocukları da dahil ettiğimizde Türkiye’deki Suriyeli işgücü yüzde 71’e ulaşmaktadır (Çoşan, 2017).

İnsani Gelişme Vakfı’nın hazırlamış olduğu bir değerlendirmeye göre; Türkiye’de istihdamda bulunan Suriyeli sayısının 650.000 olduğu belirtilmektedir (2017). ÇSGB’nın 2017 istatistiklerine göre çalışma izni olan Suriyeli sayısı ise, 14.745’tir. Her ne kadar Suriyelilerin işgücüne katılma istatistiklerini bilemesek de bu durumda işgücüne bağımlı olarak katılanların neredeyse tamamının (97,8) işgücü piyasasına kayıtdışı olarak eklendiğini söyleyebiliriz.

Suriyeli işgücünün genel olarak mesleki dağılımını gösteren veriler elimizde bulunmamakla birlikte, yapılan araştırmalar dahilinde bazı genellemelere ulaşmak mümkündür. Tablo 2, Türkiye’deki 18-69 yaş aralığındaki 5.760 Suriyeli göçmenin örneklemini oluşturduğu bir araştırma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye’de çalıştıkları mesleklere göre dağılımı göstermektedir. Bu verilere göre, Suriyeli erkeklerin önemli bir bölümü (yüzde 44,3) işçi olarak çalışmaktadır. Çalışmalarına herhangi bir engel olmamasına ve çalışma isteğinde olmasına rağmen işsiz olan yüzde 32’lik kesimi de eklediğimizde Suriyeli erkek nüfusunun çoğunluğunun işgücü içerisinde olduğu söylenebilir.

Kadınlar arasında işçi olarak çalışanların oranı yüzde 4,9 ve çalışabilecek durumda olup da işsiz olanların oranı ise yüzde 3,5’tir. Her ne kadar Suriyeli erkeklerin işgücüne katılım oranları kadınlara göre belirgin şekilde yüksek olsa da her iki cinsiyetin de eğitim düzeylerinin yüzde 90 oranında lise ve altı düzeyde olması (Balcılar, 2016) vasıfsız işgücünü oluşturduklarına işaret etmektedir. Aynı araştırma Suriyeli göçmen kadınların hane ekonomisine çok yüksek oranda (yüzde 84,4) ev içinde gerçekleştirilen işlerle katkı sağladığını göstermektedir. Erkeklerde ise bu oran sadece yüzde 0,9’dur. Genel bir değerlendirme yapacak olursak Suriyeli göçmen erkekler işgücü piyasasında vasıfsız emekçiler olarak konumlanırken, Suriyeli göçmen kadınlar ise ev kadınıdır diyebiliriz.

Tablo 2: Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin Cinsiyete Göre Meslek Dağılımı, Yüzde (18-69 yaş arası)⁵

	Erkek (2.348 kişi)	Kadın (3.270 kişi)	Toplam (5.618 kişi)
Çalışamayacak durumda (engelli/zayıflatıcı hastalık)	8,3	1,3	4,2
Memur	2,7	2,3	2,5
Emekli	2,5	0,2	1,2
Esnaf	3,8	0,3	1,8
Evde çalışan	0,9	84,4	49,5
İşsiz (çalışacak durumda)	32,0	3,5	15,4
Emekçi	44,3	4,9	21,4
İşsiz	0,3	0,3	0,3
Öğrenci	4,7	2,6	3,5
Kazancı olmayan	0,4	0,2	0,3
Toplam	100	100	100

Kaynak: Balcılar (2016) Türkiye’de Suriyeli Mültecilerin Sağlık Durumu Araştırması, Sağlık Bakanlığı, AFAD ve WHO.

Türkiye’deki Suriyeliler işgücü piyasasına işteki durumları bakımından bağımlı çalışmanın yanında bağımsız çalışma şeklinde de katılmaktadırlar (Lordoğlu ve Aslan, 2016). Nitekim geçici koruma sağlananların bağımsız çalışmaları 8375 sayılı yönetmeliğin 5. maddesinde düzenlenmiştir. Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de bağımsız çalışma eğilimleri giderek artmaktadır. Son dönemde yabancı sermaye ile kurulan şirketlerin büyük çoğunluğu, sermayeleri diğer yabancı sermayeli şirketlere göre düşük olsa da Suriyeliler tarafından kurulmaktadır. TOBB’un 2015 Ocak-Mayıs dönemine ait istatistiklerine göre, yabancı sermayeli 1950 şirketin 608’i Suriyeliler tarafından kurulmuştur (Kaya, 2015). TOBB’un açıklamış olduğu 2016 Şubat istatistiklerine göre Suriyelilerin kurmuş olduğu şirket sayısı 5.647’ye yükselmiştir (Çetingöz, 2017). Ancak biliyoruz ki Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde Suriyeliler kayıtdışı esnaf dükkanları işletmektedir. Özellikle Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı illerde hiçbir izin almaksızın ve vergi mükellefi olmadan dükkân işlettikleri ve Suriyeli göçmenlerin sadece bu dükkanlardan alışveriş yapmaları sonucu yaşadıkları haksız rekabet gerekçesiyle Türkiyeli esnaflardan oldukça tepki almış ve bazı bölgelerdeki Suriyelilerin işlettiği dükkanlar bölge halkının tepkileri üzerine belediyelerin yaptıkları denetlemeler sonucunda kapatılmıştır. Mersin’de yapılan denetlemeler sonucunda sekiz işyeri kapatılırken (Türk, 2014) Adana’da da zabıta ekiplerinin yaptıkları denetlemeler sonucu Suriyelilerin dükkanları mühürlenmiştir (Toros Gazetesi, 2015).

⁵ Tablo’daki veriler 2015 Ekim-2016 Ekim arasındaki son 12 ayı kapsamaktadır.

Bu tepkiler üzerine çeşitli şehirlerde Suriyeli esnaflar için ruhsat verilmesi konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Gaziantep'te 2016 Eylül ayında başlatılan proje kapsamında 200 esnafa ruhsat verilmiştir (Demirci, 2017). Mülteciler Derneği'nin haberine göre ise İstanbul Sultanbeyli'de başlatılan bir proje kapsamında 210 Suriyeli işletmenin ruhsatlandırma çalışmaları başlamıştır (Mülteciler Derneği, 2017).

Bağımsız olarak çalışanların cinsiyete göre dağılımına baktığımızda, her iki cinsiyette de sınırlı olmakla birlikte, erkekler arasında bağımsız çalışma oranının (yüzde 3,8) kadınlar arasındaki bağımsız çalışma oranından (yüzde 0,3) daha yüksek olduğunu görüyoruz. Mersin'de yapılan bir araştırma da bu durumu destekler niteliktedir. Araştırmaya göre Suriyeli girişimcilerin yüzde 91'i erkeklerden oluşmaktadır (Çakıcı vd, 2016).

Suriyeli göçmenlerin Türkiye işgücü piyasasıyla ilişkileri ister bağımlı çalışma ister bağımsız çalışma şeklinde gerçekleşsin çeşitli sorunlar barındırmaktadır. Çalışma izni alabilenler için çalışmaya ilişkin sürecin görece netleşmesine rağmen bu sorunların çoğu geçerliliğini korumaktadır. Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasına girişte ve istihdam sürecinde yaşadıkları en temel sorunlar; kayıtdışı istihdam, düşük vasıflı işlerde istihdam, haksız rekabet, görece düşük ücretler ve çocuk işçiliğinin yaygınlaşması (ILO, 2016), ücretlerin ödenmemesi (Akdeniz, 2014) ve dil problemi olarak sıralanabilir. Bu sorunlar Standing'in prekarya tanımıyla örtüşmekte ve Türkiye'deki Suriyeli göçmenleri neden prekarya olarak tanımlayabileceğimizi açıklamaktadır.

Standing prekaryayı tanımlarken öncelikle iş piyasası güvencesine değinmektedir. İş piyasası güvencesi, hükümetin yeterli gelir getirici fırsatlar sunmasını ifade eder (Standing, 2014). Türkiye'de Suriyeli göçmenler için güvenceli ve insana yaraşır iş imkânı sağlandığı söylenemez. Türkiye'de uzun süredir işsizliğin yapısal bir sorun olarak varlığını devam ettirmesi, devletin gelir sağlayan iş yaratma potansiyelinin düşük olduğunu göstermektedir (Murat ve Yılmaz-Eser, 2013; Boratav, 2011). Kayıtdışı çalışma Türkiye işgücü piyasasında yaygın bir çalışma biçimi ve işsizlik ise yine işgücü piyasasının yapısal sorunlarından. Nitekim 2016 yılı itibariyle kayıtdışı çalışma oranı yüzde 33,4'tür. Ekonomik anlamda güçsüz, dil problemi olanlar ile görece eğitimsiz ve niteliksiz işgücü durumunda olan Suriyeli göçmenlerin kayıtdışı çalışmanın norm çalışma halini aldığı Türkiye'de kayıtlı olarak çalışmaları pek mümkün gözükmemektedir. UNHCR'nin Ocak 2014-Haziran 2015 arasında Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere ilişkin değerlendirmesinde yaklaşık 400.000 Suriyelinin Türkiye'de kayıtdışı olarak çalıştığı tahmin edildiği belirtilmektedir (UNHCR, 2016). Çeşitli araştırmalar Suriyelilerin önemli bir kısmının özellikle tekstil, inşaat ve tarım sektöründe olmak üzere kayıtdışı çalıştıklarını göstermektedir (Kaya ve Kırac, 2016; Kalkınma Atölyesi, 2016; Lordoğlu ve Aslan, 2016; Akdeniz, 2014).

Prekaryayı tanımlayan bir diğer faktör olan istihdam güvencesi açısından baktığımızda, Türkiye işgücü piyasası için, Suriyeli göçmenler kapitalizmi besleyen

yedek işgücü ordusunun en talep edilen aktörleridir diyebiliriz. Ücret pazarlığı yapamayacak durumda olan ve eğreti çalışmayı koşulsuz şartsız kabul eden Suriyeli göçmenler yerli işgücünün ikamesi haline gelmişlerdir. Bunun yanında yerli işçilerin çalışmayı kabul etmeyecekleri işlerde Suriyelilerin çalıştırılması alternatifi, Suriyelileri yedek işgücü olarak nitelendirmemizin bir başka nedenidir. Başbakan yardımcısı Veysi Kaynak'ın “Şu anda Kahramanmaraş'ta, Adana'da, Osmaniye'de, Gaziantep'te hatta Ankara'da Ostim'de birçok ilde eğer Suriyeliler olmazsa düz işçilik yapan yok, fabrikalarımız durur” (Arıkan, 2017) açıklaması bu görüşü desteklemektedir. Standing prekaryayı birçok yurttaşlık hakkına sahip olmadıkları için “kısmi vatandaş” olarak tanımlamaktadır. Yine prekaryanın bir bölümü yurttaşlık haklarına kısmi olarak sahip olsa bile ekonomik, sosyal ve siyasal yurttaşlık haklarına sahip olmadığı için ancak kayıtdışı ekonomide var olabilmektedirler (Standing, 2014: 162).

Suriyeli işgücünü prekarya olarak tanımlamamızın bir diğer nedeni, işgücü piyasasında sermayenin Suriyeli göçmenler için ücret garantisi sağlamıyor olmasıdır. Ücret garantisinin önündeki en büyük engel de kayıtdışı çalışmadır. Kayıtdışı istihdam işverenleri zaten iş yasalarının yüklediği asgari ücret, sigorta primi, iş sağlığı ve işçi güvenliği gibi mali sorumlulukların dışında tutmaktadır. İşverenlerin Suriyeli göçmen istihdam etmesi konusunda istahlarını kabartan asıl nokta, kayıtdışı göçmen emeğinin en düşük ücretlerde çalışmaya razı olmasıdır.

Yapılan araştırmalar Suriyeli göçmenlerin düşük ücretlerle çalıştırılmasının farklı sektörlerde yaygın bir uygulama olduğunu göstermektedir. Akdeniz'in (2014) İstanbul'da Suriyeli göçmenlerle yaptığı görüşmelere göre, aynı işyerinde çalışan Suriyeli göçmen işçiler Türkiyeli işçilere göre 70 ya da 100 TL daha az kazanmaktadır. Kalkınma Atölyesi'nin Adana'da tarım işçileriyle ilgili yapmış olduğu araştırmada da Suriyeli göçmenlerin ücretlerinin diğer tarım işçilerine göre daha düşük olduğu ve hatta bir kısmının nakit ödeme alamadığı belirtilmiştir (2016). Kaya ve Kıraç tarafından yapılan bir araştırmada, İstanbul'da görüşme yapılan inşaat ve tekstil işverenlerinin Suriyeli göçmenlere diğer işçilere ödedikleri ücretin yarısını ödediklerini kabul ettikleri belirtilmiştir (2016). Lordoğlu ve Aslan tarafından yapılan araştırmada, Şanlıurfa'da inşaat ile toptan ve perakende sektöründe çalışan Suriyeli işçi ve ustaların yerli işçi ve ustalara göre daha düşük ücretlerle istihdam edildikleri görülmektedir (2016). Ücret farklılığı yapılan işe göre de değişmektedir. Görece düşük vasıflı işlerde Suriyeli işçiler ile yerli işçilere ödenen ücretler arasındaki fark açılırken, yüksek vasıf gerektiren işlerde bu fark azalmaktadır (Kaygısız, 2017).

Prekaryayı tanımlayan bir diğer niteleyen olan ve kariyer gelişimini ifade eden iş güvencesi Suriyeli işgücü açısından neredeyse imkânsız gözükmektedir. Nitekim hem Suriyeli işgücünün hem de hükümetin temel önceliği Suriyelilerin iş hayatında yükselmesi ve istedikleri kariyer hedefini gerçekleştirmesi değildir. Bunu en açık bir şekilde çalışma izinlerine koyulan sektör, coğrafya ve de sayı sınırlamalarında görebiliriz.

İş güvenliği açısından baktığımızda, Suriyeli işgücü en güvencesiz ve korumasız koşullar içinde işgücü piyasasına katılmaktadır. Suriyeliler Türkiye'nin emek yoğun sektörleri olan mevsimlik tarım, tekstil ve inşaat sektöründeki işlerde daha da ucuz ve güvencesiz koşullarda yoğun olarak çalışmaktadır. Kalkınma Atölyesi'nin Adana'da tarım işçileriyle yaptığı araştırmaya göre; mevsimlik tarım işinden dolayı sağlık problemi yaşayanların oranı yüzde 68,8'dir (2016). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin raporuna göre; 2016 yılında 96 göçmen işçi yaşamını yitirmiştir ve bunların yüzde 61'i Suriyeli göçmenlerden oluşmaktadır. Yine aynı rapor 2013 yılından itibaren göçmen işçi ölümlerinde artış olduğunu göstermektedir (2016). Kayıtdışı çalışmanın Suriyeliler arasında yaygın bir çalışma biçimi olması da bu kitlenin sağlığı ve iş güvenliği bakımından ciddi bir tehdit yaratmaktadır.

Vasıfların yeniden üretiminin güvencesi, Suriyeli işgücünün prekarya olarak tanımlanmasında en belirleyici niteleyenlerden biridir. Vasıfların yeniden üretilmesi, çalışma hayatında bir işe yerleşmeyi sağlayacak mesleki becerilerin kazandırılması ve niteliklere uygun iş bulabilme fırsattır (Standing, 2014). Suriye'de aldığı eğitimle ilgili diploması olmasına rağmen Türkiye'de bu diplomaya denklik verilmemesi bu kişilerin kendi vasıflarından daha düşük vasıf gerektiren işlerde çalışmalarına neden olmaktadır (ILO, 2016). Düşük vasıf gerektiren işlerde çalışmaya mecbur kalınmasının bir diğer nedeni de iş başvuru süreciyle ilgili bilgilerinin eksik olmasıdır. Suriyeli göçmenlerin iş seçme şanslarının olmaması yaşadıkları savaş psikolojisinin yanında işgücüne katılmanın getirdiği zorluklarla da mücadele etmelerini gerektirmektedir. Suriyelilerin mesleki niteliklerinin ve eğitimlerinin çok altında işlerde çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda prekarya havuzuna büyük bir adım atarak yaklaştıklarını söyleyebiliriz.

Bu tablo bizi birbirleriyle bağlantılı iki sonuca ulaştırmaktadır. Birincisi Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki öncelikli olarak çözmeleri gereken sorunun temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelire sahip olmakla yani hangi koşulda olursa olsun buldukları her işte çalışacakları ile ilgilidir. İşgücü piyasasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan kayıtdışılık, ücret güvencesizliği, iş güvencesizliği, iş güvenliğinin olmayışı gibi sorunlar Suriyeli göçmenler ile sermaye arasında bir korku-çıkarcı ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda Suriyeli göçmenler en kötü koşullarda çalışmayı kabul ederken sermayenin doyumsuz sömürüsü de olabildiğince haşmetiyle var olmaya devam etmektedir. İkincisi ise, Suriyeli göçmenlerin neden prekarya olarak tanımlandığıyla ilgilidir. Yedek işgücü ordusunun günümüzdeki işlevi istihdamda olanları baskı altında tutmanın yanı sıra sömürünün artırılması amacıyla işsizler arasında da ciddi bir rekabet yaratmaktır (Akpınar, 2009; Şahin, 2015). Türkiye'deki yedek işgücü ordusunun büyük bir kısmını oluşturan Suriyeli göçmenler çalışma koşullarını ve ücretleri baskı altında tuttıkları gibi istihdamda olanların yerine geçerek prekaryalaşmaktadırlar.

Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeli Kadınlar

Türkiye’deki Suriyeli göçmen kadınların işgücü piyasasındaki durumlarını bütüncül olarak analiz eden bir araştırma olmadığından bu bölümdeki değerlendirmeler daha çok AFAD’ın 2014 yılında Suriyeli kadınların durumunu ortaya koyan genel rapordan alınacak veriler ile belirli sektörlerle sınırlı olarak yapılan araştırmalar doğrultusunda ve çeşitli kuruluşların kadınlarla yaptıkları görüşmelere dayanarak yapılacaktır. Suriyeli göçmen kadınların işgücü piyasasında nasıl konumlandıklarına bakmadan önce işgücüne katılımı konusunda belirleyici olan belli noktalara değinmek gerekmektedir. Bunlardan ilki Suriyeli kadınların geldikleri toplumsal düzenin yapısal gerçekliği, ataerkidir. Suriyeli kadınların işgücüne katılımının düşük olmasının nedeninin ataerki olduğunu gösteren çeşitli araştırmalar mevcuttur. Mazlum-Der yapmış olduğu bir çalışmada; araştırma kapsamında görüştüğü kadınların yüzde 80’inin çalışmadığını ve bunun en temel nedenlerinden birinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin toplumsal kabuller olduğunu ortaya koymaktadır (2014). Kalkınma Atölyesi’nin Suriyeli Dom Göçmenleri üzerine yaptığı araştırmada ise Suriyeli kadınların, erkeklerin iş bulamadıkları zamanlarda çalıştıkları belirtilmiştir (2016a).

Suriyeli göçmen kadınların işgücüne katılmasının önündeki bir diğer engel eğitimidir. Türkiye’deki Suriyeli kadınların eğitim durumu bize işgücü piyasasındaki konumlarıyla ilgili ipucu vermektedir. TÜİK 2016 verilerine göre Türkiye’deki kadınlardan lise altı eğitime sahip olanların kayıtdışı istihdam oranı yüzde 89’dur. Lise ve üzeri eğitime sahip kadınların kayıtdışı çalışma oranı ise yüzde 11’dir. Bu oranlar bize kadınların eğitim seviyesi ile kayıtdışı çalışma arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Buna göre kadınların eğitim seviyesi arttıkça Türkiye’de kayıtlı istihdam edilme ihtimalleri yükselmektedir. Suriyeli kadınların lise altı eğitime sahip olanların oranı yüzde 84’tür (Tablo 3). Bu durumda Suriyeli kadınların hem yasal düzenlemeler hem eğitim seviyeleri nedeniyle çalışma yaşamına formel katılımlarının sınırlı olacağı tahmin edilebilir.

Suriyeli kadınların eğitim durumlarının yaşa göre değiştiğini söyleyebiliriz. Nitekim 18-29 yaş aralığında Suriyeli kadınların eğitime katıldıkları yıl 9,2 iken 30-44 yaş aralığında 8,2’ye ve 45-59 yaş aralığında ise 8,32’e düşmektedir (Balcılar, 2016). Dolayısıyla genç Suriyeli kadınların eğitim seviyelerinin görece yüksek olduğu ve işgücü piyasasında kayıtlı istihdam edilme bakımından daha avantajlı oldukları söylenebilir. Verilerden yola çıkarak böyle bir değerlendirme yapılmış olsa da Suriyeli kadınların işgücü piyasasındaki konumlarının belirleyicisi olarak tek başına eğitimi temel almak doğru olmayacaktır.

Ataerki ve eğitimin yanında Suriyeli göçmen kadınların Türkiye işgücü piyasasına katılmalarının önündeki bir diğer engel Türkçe bilmemeleridir. Dil bilmemeleri, ataerkinin neden olduğu kamusal alanda sınırlı hareket özgürlükleri ile birlikte Suriyeli kadınların toplumsal yaşamdan uzak kalmalarında ve dolayısıyla işgücü piyasasının dışında olmalarında önemli bir faktör olarak kabul edilebilir.

Türkiye’deki Suriyelilerin yaklaşık yarısı (yüzde 46,5’i) kadınlardan oluşmaktadır (Tablo 1). Bu kadınların yüzde 59’u çalışabilir nüfusu (15-64 yaş) oluşturmasına rağmen çalışma izni alan kadınların sayısı 555’tir (Tablo 5). Yani çalışma izni alanların yaklaşık yüzde 4’ü kadınlardan oluşmaktadır. Buna göre; Suriyeli kadınların Türkiye işgücüne piyasasına kayıtlı olarak katılımlarının çok sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Çalışan ya da iş arayan Suriyeli kadınların önemli bir bölümü, özellikle de savaşta eşini kaybetmiş olup hane reisi olanlar, hanenin geçiminden sorumlu oldukları için işgücü piyasasına katılma eğilimindedirler (Kalkınma Atölyesi, 2016a).

AFAD (2014)’in raporuna göre kamplardaki Suriyeli kadınların yüzde 64,3’ü kamp dışında olanların da yüzde 76,6’sı iş aradıklarını belirtmişlerdir. İş aramayanların oranı ise kamp içinde yüzde 35,7 kamp dışında yüzde 23,4’tür. Kamp dışında yaşayan kadınların temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlandıklarını düşündüğümüzde kamp dışında iş arayan kadınların oranının görece yüksek olması anlaşılır bir durumdur. Nitekim yine aynı rapora göre kamp dışında yaşayan kadınların sadece yüzde 22’si kendilerini ilerleyen yedi gün idare edebilecek yiyecekleri alacak maddi güce sahiptir. Yüzde 78’inin ise önlerindeki yedi günün temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir maddi gücü olmadığını görüyoruz.

Tablo 4: Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Meslek Durumları

	Kamp içi		Kamp dışı		Genel	
	Sayı	Oran (yüzde)	Sayı	Oran (yüzde)	Sayı	Oran (yüzde)
Mesleği yok	2.398	87	1.489	86,5	3.887	86,9
Öğretmen	91	3,3	73	4,2	164	3,7
Terzi	25	0,9	11	0,6	36	0,8
Kuaför	15	0,5	12	0,7	27	0,6
Çiftçi/çiftlik işçisi	16	0,6	16	0,9	32	0,7
Hemşire	8	0,3	4	0,2	12	0,3
Diğer	202	7,3	116	6,7	318	7,1
Toplam	2.755	100	1.721	100	4.476	100

Kaynak: AFAD 2014 Raporu

Tablo 4’te görüldüğü üzere mesleği olmayan Suriyeli kadınların oranı yüzde 87’dir. Dolayısıyla bu kadınların işgücü piyasasına formel ve düzenli gelir getiren bir iş ile dahil olmaları oldukça zordur. Gerek formel gerek de enformel yollardan Türkiye’ye giriş yapmış olan Suriyelilerin içinde buldukları koşullar, onları insana yakışır iş tanımından uzak işlerde çalışmaya mecbur bırakmıştır (Dedeoğlu ve Şahankaya, 2014). Tüm bu engellere rağmen Suriyeli kadınlar kendi mücadele yöntemlerini denemekte ve bir şekilde gelir getirici faaliyetlerde bulunmaktadır. Kendi işlerini yine kendilerinin en iyi oldukları faaliyetler üzerinden ilerletmektedirler. Suriye’den kadınların Okmeydanı Sosyal Yardımlaşma ve

Dayanışma Vakfı aracılığıyla kurmuş olduğu ‘Kadın Kadına Mülteci Mutfağı’ (Özkaptan, 2017) buna en güzel örneklerden biridir. Burada Suriyeli kadınlar reçel ve turşu yaparak hayatı bir köşesinden yakalamaya çalışmaktadırlar.

Tablo 5: Yıllara ve Cinsiyete Göre Çalışma İzni Olan Suriyelilerin Sayısı

	Kadın	Erkek	Toplam
2011	22	96	118
2012	26	194	220
2013	70	724	794
2014	157	2.384	2.541
2015	280	3.739	4.019
2016	?	?	7.053 ⁶
Genel Toplam	555+	7.137+	14.745

Kaynak: ÇSGB Yabancı Çalışma İzinleri İstatistiklerinden derlenmiştir.

Tablo 5’de görüldüğü üzere 2011-2016 yılları arasında toplam 14.745 Suriyeli göçmene çalışma izni verilmiştir. Yaklaşık 3,5 milyon Suriyelinin sadece 14.745’ine çalışma izni verilmiş olması Suriyelilerin neredeyse tamamının Türkiye’de kayıtdışı çalıştığını göstermektedir (Dedeoğlu ve Şahankaya, 2014). Türkiyeli kadınların yüzde 50’sinin kayıtdışı ekonomi içinde yer aldığı düşünüldüğünde konumları itibariyle Suriyeli kadınların işgücü piyasasına formel olarak eklenmeleri neredeyse imkânsız gözükmektedir.

Suriyeli kadınlar çoğunlukla emek yoğun üretim yapan tekstil, hazır giyim ve hizmet sektöründe (Mazlumder, 2014) ya da tarımda kayıtdışı olarak istihdam edilmektedirler (Kalkınma Atölyesi, 2016 ve 2016a). Kayıtdışı çalışmanın yarattığı ekonomik kayıp Suriyeli kadın işçiler için daha ağırdır. Göçmen kadınlar genellikle istihdam edildikleri sektörlerde hem yerli kadın işçiler hem de göçmen erkek işçilere göre düşük ücretle çalıştırılmaktadırlar. Göçmen kadınların ücretleri erkeklerle kıyaslandığında yaklaşık yüzde 40 daha düşük ücret aldıkları görülmektedir (Toksöz, 2004: Kalkınma Atölyesi, 2016a). Nitekim Adana’da yaşayan ve tekstil atölyesinde çalışan Suriyeli kadınlar yerli kadın işçilere göre daha düşük ücretle çalıştıklarını söylemektedirler (Ekmek ve Gül, 2017).

Yapılan araştırmalar Türkiye’deki Suriyeli kadınların önemli bir bölümünün ev kadını olduğunu göstermektedir (AFAD, 2014: Balcılar, 2016). Bunda etkili olan iki önemli faktörden biri eğitim, diğeri ise ataerkil kabullere dayanan toplumsal cinsiyetçi işbölümüdür. Suriyeli kadınların eğitimlerinin genel olarak ilköğretim düzeyinde olması işgücü piyasasına katılmalarının önünde engeldir. Yaşamları ataerkil pratiklerle örülü olan Suriyeli kadınlar çalışmak yerine kendilerine biçilmiş olan toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmişlerdir. Bu etkenler Türkiye’ye göç ile

⁶ Bu sayı İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi’nin “2016 Türkiye Göç Raporu” ndan alınmıştır.

gelen ve çeşitli nedenlerle çalışmak zorunda olan Suriyeli kadınlar için bir kat daha güvencesizlik anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Suriyeli kadınlar toplumun en güvencesiz, güvenliksiz ve hatta Lorey’in (2016) tanımlamasıyla kırılgan kesimine entegre olmakta ve böylece Türkiye’deki prekarya içindeki yerlerini almakta ve bu sınıfları genişletmektedirler.

Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeli Çocuklar

Türkiye çocuk işçiliğinin yaygın olduğu ülkelerden biridir. Nitekim çocuk işçilerin çocuk nüfusuna oranı yaklaşık yüzde 55’tir. Türkiye’de çocuklar çoğunlukla tarımda (yüzde 44,7) olmakla birlikte hizmetler (yüzde 31) ve sanayi (yüzde 24,3) sektörlerinde de istihdam edilmektedir. Bunların yanında yaklaşık her iki çocuktan biri ev işlerinde çalışmaktadır (TÜİK, 2012). Çocuk işçiliğinin bu denli yaygın olmasının temel nedeni yoksulluk ve çocukların çalışmasındaki asıl etken ise hane gelirine katkı sağlamaktır (Özer vd., 2016; HRW, 2015; Efe ve Uluoğlu, 2015; Öngel, 2015; Avşar ve Ögütoğulları, 2012; Tor, 2010; Karaman ve Özçalık, 2007; Tunçcan, 2000).

Çocuk nüfusunun yarısından fazlasının ekonomik faaliyetlere katıldığı Türkiye’de Suriye’den savaş ve çatışma nedeniyle ayrılmak zorunda kalıp Türkiye’ye göç eden çocukların ülkede var olan çocuk işçiliği sorununu daha da arttıracak bir gerçektir. Nitekim Suriyeli çocukların büyük bir bölümü ekonomik güvencesi olmayan ailelerden gelmekte ya da ailesi olmadan tek başlarına hayatta kalma mücadelesi vermektedirler (Kalkınma Atölyesi, 2016; Harunoğulları 2016). Bu nedenle Suriyeli çocukların çalışmaya başlama yaşları ilköğretim çağına kadar düşmektedir. Çeşitli araştırmalar çocukların çalışma yaşının 6’ya kadar düştüğünü göstermektedir (Kalkınma Atölyesi, 2016; Kaya ve Kıraç, 2016). Dolayısıyla Suriyeli çocuklar Türkiye’deki Suriyeli işgücünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Suriyeli göçmen çocukların çalıştıkları işler, ikamet ettikleri bölgelerin temel geçim faaliyetlerine göre farklılaşmaktadır. İstanbul’un altı ilçesinde 744 kişinin katıldığı 124 Suriyeli hane ile yapılan alan görüşmeleri bulgularına göre; Suriyeli çocukların yüzde 50’si tekstil, yüzde 29’u hizmet, yüzde 18 sanayi sektörlerinde ve yüzde 3’lük kısmı da diğer alanlarda çalışmaktadır (Kaya ve Kıraç, 2016). Suriyeli göçmen nüfusunun çoğunlukta olduğu illerden biri olan İstanbul’da göçmen çocukların büyük bir bölümü merdiven altı olarak anılan tekstil atölyelerinde çalışmaktadır (TÜMTİS, 2017). Kilis’te çocuk işçiler üzerine yapılan bir araştırmada da özellikle kamp dışında yaşayan çocukların, yoksulluk sınırının altında standartlarla yaşamlarını devam ettirmeye çalışan ailelerin çocukları olduğu ve buldukları her işte çalışarak ailenin geçimine katkıda buldukları belirtilmektedir (Harunoğulları, 2016). Adana’da yapılan bir araştırma ise Suriyeli göçmenler arasında tarım işinin gençler tarafından yapılması gerektiğine dair bir algının olduğu ve bu nedenle çok küçük yaşta çocukların dahi tarlalarda tarım işçisi olarak çalıştığı belirtilmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2016). BBC’nin (2016) haberine göre

Gaziantep'te ayakkabı atölyelerinde çok sayıda Suriyeli göçmen çocuk çalıştırılmaktadır. Bir de iş bulamayan ancak yine de maddi bir kazanç sağlamak zorunda olan çocuklar var. Onlar da kendilerine sokakları çalışma alanı olarak seçmektedir (Karataş vd., 2016). Bu çocuklarla günün her saatinde her yerde mendil satarken, dilenirken ya da sokağın bir köşesine kıvrılmış uyurken karşılaşmamız mümkün (Kaygısız, 2017; Emin, 2016; Belli, 2014; T24, 2016; Hürriyet, 2017).

İşverenlerin özellikle Suriyeliler içinde çocuk işgücünü tercih etmelerinin nedeni zaten ülkelerinden uzakta, korunmasız ve istismara daha açık olan çocukların kendilerini nasıl savunacaklarını bilmemeleridir. Kimsenin çalışmak istemediği en kötü koşullarda çalışmayı kabul etmektedirler. Ücretleri ödenmediğinde bu durum onlar için bir hak mücadelesine dönüşmemektedir. Suriyeli çocuk işçilerin çalışma koşulları bizim gördüklerimizden, okuduklarımızdan fazlasıdır. 13 yaşındaki Hamza Menbeji Gaziantep'teki bir ayakkabı fabrikasında haftalığı 15 Euro'ya çalışmaktadır. Hamza'nın işvereni ise Suriyeli çocuk işçilere çalışmalarının karşılığı olan ücreti ödediği için kendisinin iyi bir işveren olduğunu, resmi çalışma yaşının altında oldukları için ücretlerini ödemesi dahi bu durumun hiçbir sonuca ulaşmayacağını söylemektedir (Euronews, 2016). Günde 12-14 saat çalışan çocuk işçiler, yetişkin işçilerle aynı koşullarda, aynı işi yapmış olsalar dahi daha düşük ücretlerle çalıştırılmaktadırlar (Tarlan, 2016). Sadece küçük işletmeler merdiven altı atölyelerde değil, dünya devi firmaların üretim yerlerinde de görüyoruz Suriyeli çocukları, hem de günde 12 saat çalışıyorlar (Tarlan, 2016; Kaygısız, 2017; BBC, 2016).

Türkiye'deki Suriyeli göçmen çocukların yaşamları çalışmak zorunda kalan diğer tüm çocuklar gibi farklı bir seyir göstermektedir. En önemli farklılık eğitim hayatıyla ilgilidir. Kendilerinin ya da ailelerinin yaşamlarını idame ettirebilmek için küçük yaşta çalışma ve para kazanma sorumluluğunu üstlenen göçmen çocuklar, eğitim faaliyetlerinden yararlanamamaktadır. Çeşitli araştırmalar Suriyeli çocukların eğitim faaliyetlerine katılmak yerine çalıştığını göstermektedir (Kaya ve Kıraç, 2016; Kalkınma Atölyesi, 2016). Bu durumda çocuklar için yeterli eğitim olanakları sağlanmış olsa bile Suriyeli çocukların önemli bir kısmı yine eğitim faaliyetlerinin dışında kalacaklardır.

Sonuç Yerine

Türkiye Göç İdaresi'nin verilerine göre (Tablo 1) Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenlerin yüzde 60,7'si 15-64 yaş aralığındaki çalışabilir nüfusu oluşturmaktadır. Yaşamlarını devam ettirebilmek için asgari koşulları sağlamak amacıyla çalışmak zorunda olan bu grup, Türkiye işgücü piyasası için önemli bir işgücü potansiyeli oluşturmaktadır. Böyle bir tabloda Suriyeli göçmenlerin Türkiye işgücü piyasasının yedek işgücü havuzunu beslediği açıktır. Suriyeliler işgücü piyasasında özellikle nitelik gerektirmeyen işlerde yedek tutulmak bir yana ucuz işgücü oldukları için

özellikle tercih edilmektedirler. Haftalığı 100 TL'ye çalıştırılan Suriyeli işçiler sadece düşük ücret karşılığı kayıtdışı çalıştıkları için değil aynı zamanda itaat etmedikleri takdirde kolayca işten çıkarılabildikleri için de tercih edilmektedir. Nitekim firma çalışanları arasında görünmeyen bu emek grubu, ekonomik durgunluk dönemlerinde kolayca işgücü piyasasından -dolayısıyla toplumsal yaşamdan- uzaklaştırılıp ekonomik büyüme dönemlerinde yüksek bir üretkenlik düzeyini, istihdamda artışa gidilmeden gerçekleştirmenin itici gücü olarak görev yapmaktadırlar (Standing, 2014: 158).

Suriyelilerin en kötü koşullarda çalışmaya mecbur bırakılmaları aynı zamanda işgücü piyasasının ortalama koşullarını da aşağı çeken bir etki yaratmaktadır. Böyle bir etki kırılabilir çemberi içerisinde hayatlarını devam ettiren Türkiyeli prekaryanın yaşadıkları tüm olumsuzlukların sebebi olarak Suriyelileri suçlamalarına neden olmaktadır. İşgücü piyasasındaki esnek işlerin giderek artması, azalan sosyal güvenceler ve düşen yaşam standartları için uygulanan politikalar değil Suriyeliler işaret edilmektedir. Bu durum Türkiye'de Suriyelilerin refahın bir öznesi olarak kabul edilmediğini, bir refah şovenizmi oluştuğunu göstermektedir. Ayrıca bu durum Türkiye işgücü piyasasının kalıcı sorunlarını görmezden gelmek ya da ikincilleştirmek gibi bir eğilime yol açmaktadır. Bu etkiler hem Suriyelilerin hem Türkiyelilerin sadece işgücü piyasasındaki konumlarını değil, sosyal yaşamlarını da aynı derece olumsuz etkilemektedir.

Sonuç olarak Suriyeli göçmenlerin çalışma hayatında yaşadıkları sorunlar bir bakıma Türkiye işgücü piyasasının genel yapısını özetlemektedir diyebiliriz. Kayıtdışı çalışma, düzensiz işler, düşük ücretler, çeşitli güvencesizlikler ile tasvir edebileceğimiz işgücü piyasası, zorunlu bir göç ile Türkiye'ye gelmek mecburiyetinde kalan Suriyeli göçmenlere Türkiye prekaryasının en alt katmanını işaret ederek, koşulları çok daha ağır bir yaşam mücadelesi vermelerine neden olmaktadır.

KAYNAKÇA:

- AFAD (2014) Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar Raporu.
- AFAD (2013) Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: Saha Araştırma Sonuçları.
- Akdeniz, E. (2014) Suriye Savaşının Gölgesinde Mülteci İşçiler, Evrensel Yayınları.
- Akkuzu, İ. (2015) “Göç ve Kapitalizm” *DİSKAR İşçi Sınıfı ve Göç Sayısı*, S.4, s.20-29.
- Akpınar, T. (2009) Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı, Doktora Tezi, AÜ SBE, ÇEEİ ABD, Ankara.
- Ankan, A. U. (2017) “AKP'den Suriyelileri Linç Etmeyin Sömürün Çağrısı: Zenginleri Zaten Villada, Yoksulların Günlüğü 10 TL”, er. tar:21.10.2017, <http://haber.sol.org.tr/emek-sermaye/akpden-suriyelileri-linc-etmeyin-somurun-cagrısı-zenginleri-zaten-villada-yoksulların>
- Avşar, Z. ve Öğütoğulları, E. (2012) Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C.2, S.1, s.9-40.
- Balcılar, M. (2016) Türkiye'de Suriyeli Mültecilerin Sağlık Durumu Araştırması, Sağlık Bakanlığı, AFAD ve WHO.
https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/suriyeli_multeci.pdf
- BBC (2016) “Çocuk Mülteciler Türkiye'de Tekstil Atölyelerinde Çalıştırılıyor”, er. tar:18.08.2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37748847>
- BBC (2016) “Türkiye'deki Suriyeli Çocuk İşçiler”, er. tar:18.08.2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37430915>
- Bedir, E. (2002) Yirmi Birinci Yüzyılda İtihadın Artan Önemi ve Eğitim-İstihdam İlişkisi, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi Özel Sayısı*, s.53-64.
- Belli, O. B. (2014) “Suriyeli Çocukların Büyük Yüku”, Aljazeera Türk, er. tar:18.10.2017, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/suriyeli-cocukların-buyuk-yuku>
- BMMYK (2017), Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Hakkında Sık Sorulan Sorular [http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/faq_for_syrians_\(turkish\)_02032017.pdf](http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/faq_for_syrians_(turkish)_02032017.pdf)
- Boratav, K. (2011) Bir Krizin Kısa Hikayesi, 2. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Brunello, G. (2001) Unemployment, Education and Earnings Growth, IZA Discussion Paper No:311.
- Cumhuriyet Gazetesi (2017), “MEB'den Suriyeliler için Açılan Geçici Eğitim Merkezlerini Kapatma Kararı”, er. tar:17.08.2017, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/708584/MEB_den_Suriyeliler_inin_acilan_egitim_merkezlerine_kapatma_karari.html
- Çakıcı, A.; Yılmaz, Ş. ve Çakıcı, A. C. (2016) Mülteci Esnaf Sorunları: Mersin'deki Suriyeli Esnaf Üzerinde Bir Araştırma, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık Sayısı, s.833-840.
- Çetingöz, İ. (2017) “Yarım Milyon Suriyelinin 5'de 1'i İş Piyasasında”, Dünya Gazetesi, er. tar:20.10.2017, <https://www.dunya.com/gundem/yarım-milyon-suriyelinin-5te-1i-is-piyasasında-haberi-377992>

- Çoşan, B. (2017) “İşte Çocuk İşçiler”, Hürriyet Gazetesi, er. tar:14.08.2017
<http://www.hurriyet.com.tr/iste-cocuk-isciler-40370744>
- ÇSGB (2015) Yabancıların Çalışma İzinleri İstatistikleri 2015, er. tar: 12.07.2017,
<https://www.cs.gb.gov.tr/media/3209/yabanciizin2015.pdf>.
- Dedeoğlu, S. ve Şahankaya, A. (2014) “Kayıtdışılık Çıkamazında Suriyeli Prekarya: Türkiye’de İşgücü Piyasasında Suriyeli Göçmenler”, *Tiske İşveren Dergisi*, C.52, S.6.
- Demirci, N. (2017) “Suriyeli Esnaf da Vergi Ödeyecek”, Oluşum Gazetesi, er. tar:14.08.2017,
<http://www.sanalbasin.com/suriyeli-esnaf-da-vergi-odeyecek-17041204>
- Efe, H. ve Uluoğlu, S. A. (2015) Dünyada Çocuk İşçiliğiyle Mücadelede Geline Nokta ve Geleceğe Dair Bazı Öngörüler, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, C.13, S.51, s.46-72.
- Eğitim Reformu Girişimi (2016) Bir Arada Yaşamı ve Geleceği Kapsayıcı Eğitimle İnşa Etmek, <https://indd.adobe.com/view/6066c857-843a-4d49-b7e9-77f635a950cf>
- Ekmek ve Gül (11 Mayıs 2017) “Suriyeli İşçi Kadınlar Anlatıyor”, er. tar:08.08.2017,
<https://ekmekvegul.net/ekmek-ve-gul-tv/suriyeli-iscikadınlar-anlatiyor>
- Emin, M. N. (2016) Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi-Temel Eğitim Politikaları, SETA Yayınları, S.153,
http://file.setav.org/Files/Pdf/20160309195808_turkiyedeki-suriyeli-cocukların-egitimi-pdf.pdf
- Euronews (2016) “Türkiye’deki Suriyeli Çocuk İşçiler”, er. tar:17.08.2017,
<http://tr.euronews.com/2016/07/15/turkiye-deki-suriyeli-cocuk-isciler>
- Gorz, A. (2014) Yaşadığımız Sefalet-Kurtuluş Çareleri, Çev: Nilgün Tunalı, İkinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Güçer, M.; Karaca, S. ve Dinçer, O. B. (2013) Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler Alan Araştırması, USAK Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Harunoğulları, M. (2016) Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği, *Göç Dergisi*, C.3, S.1, s.29-63.
- Human Rights Watch (HRW) Preventing a Lost Generation: Turkey “When I Picture My Future, I See Nothing”: Barriers to Education for Syrian Refugee Children in Turkey, Washington D.C., er. tar:22.10.2017,
https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1115_reportcover_web.pdf
- Ihlamur Öner, S. G. (2014) Türkiye’nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası, *ORSAM Mart-Nisan Sayısı*, C.6, S.61.
- ILO (2016) Suriyeli İşçi, İşveren ve Girişimcilerin İşgücü Piyasasında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı Genel Değerlendirme.
- İnsani Gelişme Vakfı (2017) Suriyeli Mülteci Hayatlar Monitörü Özet Değerlendirme Raporu,
<http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/07/Multeci-Hayatlar-Monitoru.pdf>

- Kalkınma Atölyesi (2016) Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırma Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2016a) Suriyeli Dom Göçmenler, En alttakiler Yoksulluk ve Ayrımcılık Arasında Göç Yollarında: Suriyeli Dom Göçmenler Mevcut Durum Araştırması.
- Karaman, B. ve Özçalık, M. (2007) Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C.14, S.1, s.25-41.
- Karataş, K.; Attepe Özden, S. vd. (2016) Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar Raporu, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık.
- Kaya, A. ve Kıraç, A. (2016) İstanbul’daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu, Hayata Destek Derneği, http://hayatadestek.org/yayinlarimiz/2016_istanbul_rapor.pdf
- Kaya, M. (2015) “Yabancı Sermayeli Şirketlerde Doğunun Payı Hızla Artıyor”, Dünya Gazetesi, er. tar:11.10.2017, <https://www.dunya.com/ekonomi/yabanci-sermayeli-sirketlerde-dogunun-payi-hizla-artiyor-haberi-283648>
- Kaygısız, İ. (2017) Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri, Friedrich Ebert Stiftung Yayınları.
- Koray, M. (2011) Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvalı, Ayrıntı Yayınları.
- Kutlu, D. (2015) Türkiye’de Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu, Notabene Yayınları, Ankara.
- Lordoğlu, K. ve Aslan, M. (2016) “Beş Sınır Kenti ve İşgücü Piyasalarında Değişim:2011-2014”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, s.2, s.789-808.
- Lorey, I. (2016) Kırılğanların Yönetimi, Çev: Nurhayat Köklü, Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Mazlum-Der (2014) Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu, [http://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DIŞIN%20DA%20YAŞAYAN%20KADIN%20SİĞİNMACILAR%20RAPORU\(22\).pdf](http://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DIŞIN%20DA%20YAŞAYAN%20KADIN%20SİĞİNMACILAR%20RAPORU(22).pdf)
- Murat, S. ve Yılmaz Eser, B. (2013) Türkiye’de Ekonomik Büyüme İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C.2, S.3, s.92-123.
- Mülteciler Derneği (2017), “Sultanbeyli’de Suriyeli Esnaflar Vergi Ödemeye Başladı”, er. tar:10.07.2017, <http://multeciler.org.tr/sultanbeylideki-suriyeli-esnaflar-vergi-odemeye-basladi/>
- Öngel, S. (2015) Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu, DİSK-AR, <http://disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/>
- Örtürkler, H ve Göksel, T. (2015) Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme, ORSAM Raporu, no: 196, Ankara.

- Özer, Y. Y.; Komsuoğlu, A. vd. (2016) Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y.4, S.37, s.76-110
- Özkaptan, P. (2017) “Bir Mutfaktan Fazlası: Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'ndaki Kavanozlar Umut Oluyor”, *Gazete Karınca*, er. tar:17.08.2017, <http://gazetekarınca.com/2017/01/bir-mutfaktan-fazlasi-kadin-kadina-multeci-mutfagindaki-kavanozlar-umut-dolu/>
- Standing, G. (2014) *Prekarya-Yeni Tehlikeli Sınıf*, Çev: Ergin Bulut, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Ç. (2015) Türkiye'de Göçmen İşçiler Sorunu, *Toprak İşveren Dergisi*, S.104
- Tarlan, K. V. (2016) Suriyeli Mülteciler: Büyüyen Sorunlar, *Daralan Zaman*, *Birikim Dergisi*, er. tar:20.10.2017, <http://www.birikimdergisi.com/guncelyazilar/7771/suriyeli-multeciler-buyuyen-sorunlar-daralan-zaman#.WfsZh7yyLyk>
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2012) “Ülkemize Sığınan Suriyeli Vatandaşların Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu”.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2015), “2015 Türkiye Göç Raporu”.
- TOBB (2017) Kapanan/Kurulan Şirket İstatistikleri Haber Bültenleri, er. tar:14.08.2017, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>
- TOBB (2016) Kapanan/Kurulan Şirket İstatistikleri Haber Bültenleri, er. tar:14.08.2017, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>
- TOBB (2015) Kapanan/Kurulan Şirket İstatistikleri Haber Bültenleri, er. tar:14.08.2017, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>
- TOBB (2014) Kapanan/Kurulan Şirket İstatistikleri Haber Bültenleri, er. tar:14.08.2017, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>
- TOBB (2013) Kapanan/Kurulan Şirket İstatistikleri Haber Bültenleri, er. tar:14.08.2017, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>
- Tor, H. (2010) Status of the Child Labor in Turkey, *Journal of World of Turks*, Vol.2, No.2, pp.25-42.

- Toros Gazetesi (2015) “Suriyelilerin Açtığı Ruhsatsız İşyerleri Mühürlendi”, er. tar:14.07.2017, <http://www.adanatorosgazetesi.com/suriyelilerin-actigi-ruhsatsız-isyerleri-muhurlendi.html>
- Tunçcan, N. (2000) Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*.
- Turan, G. (2015) Türkiye’de Büyüme ve İşsizlik, *Çimento İşveren Dergisi*, S.4, s.1017.
- TÜİK (2012) Çocuk İşgücü İstatistikleri, er. tar:17.08.2017, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- TÜMTİS (2017) “Bir Türkiye Gerçeği: Çocuk İşçiler Güneşi Göremiyor”, er. tar:17.08.2017 <http://tumtis.org/v2/2017/0206/bir-turkiye-gercegi-cocuk-isciler-gunesi-goremiyor/>
- Türk, F. (2014) “Mersin’de Suriyelilerin 8 İşyeri Mühürlendi” Haberler.com, er. tar:15.08.2017, <https://www.haberler.com/mersin-de-suriyelilerin-8-isyeri-muhurlendi-6275535-haberi/>
- T24 Gazetesi (2016) “İşte Refüje Yaslanmış Uyuyan Pembe Montlu Minik Çocuğun Hayatı”, er. tar:20.10.2017, <http://t24.com.tr/haber/iste-refuje-yaslanmis-uyuyan-pembe-montlu-minik-cocugun-hayati,368946>
- Ud, M. (2016) “Suriyeli Çocuk İşçiler Eğitim Alamıyor, Ucuza Çalıştırılıyor”, Evrensel Gazetesi, er. tar:14.08.2017, <https://www.evrensel.net/haber/278248/suriyeli-cocuk-isciler-egitim-alamiyor-ucuza-calistiriliyor>
- UNICEF (2017) Türkiye’de ‘Kayıp Bir Kuşak’ Oluşmasını Önlemek, http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/Children%20of%20Syria_01.2007_TR.pdf
- UNHCR (2016) Regional, Refugee and Resilience (3RP) Plan 2016-2017 in Response to the Syria Crisis, <http://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2017/04/3RP-2016-Annual-Report.pdf>
- UNHCR (2016) Evaluation of UNHCR’s Emergency Response to the Influx of Syrian Refugees into Turkey, January 2014-June 2015 Executive Summary, <http://www.unhcr.org/events/conferences/5965c43b7/towards-global-compact-refugees-thematic-discussion-1-selected>
- Workers’ Health and Work Safety Assembly (2016) Report on Work Murders in 2016, er. tar:22.10.2017, http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=18462:report-on-work-murders-in-2016-in-turkey-at-least-1970-workers-are-murdered-in-2016-&catid=149:is-cinayetleri-raporlari&Itemid=236
- Yeldan, E. (2010) “Global Crisis and Turkey: A Macroeconomic Assessment of the Effects of Fiscal Stimulus Measures on Employment and Labour Markets”, Crisis and Turkey: Impact Analysis of Crisis Response Measures, ILO Yayınları, s.9-39.